

Ляльковий дім (переказ скорочено)

Генрік Ібсен

Дійові особи

Адвокат Хельмер

Нора, його дружина

Доктор Ранк

Фру Лінне

Приватний повірений Кrogстад

Троє маленьких дітей Хельмерів

Анна-Марія, їхня нянька

Служниця Хельмерів

Посильний

ДІЯ ПЕРША

"Квартира Хельмерів. Затишна кімната, обставлена зі смаком, проте недорогими меблями". Між дверима до передпокою і кабінету стоїть піаніно, біля вікна круглий стіл, крісло, диванчик, біля кахельної грубки кілька крісел і качалка. На стінах гравюри. Етажерка з різними дрібничками, шафа з книгами в розкішних оправах. На підлозі килим...

Зимовий день. У грубці вогонь ".

До кімнати входить наспівуючи Нора з пакетами і пакунками. У передпокої стоїть посильний, який приніс ялинку. Нора розраховується з ним, потім виймає з кишені печиво, з'їдає кілька, інше ховає в кишеню і старанно витирає губи.

"Де жайворонок заспівав, білочка вовтузиться?" — чується голос Хельмера з кабінету. "Пташка знову літала смітити грішми?" — говорить чоловік, виходячи із кабінету.

"Торвальде, це перше Різдво, коли ми можемо так не обмежувати себе. Ти ж тепер будеш заробляти багато-багато грошей", — весело відповідає Нора.

Нора із задоволенням показує подарунки дітям на Різдво, забирає подалі пакунок, у якому подарунок для чоловіка. Хельмеру теж треба щось подарувати дружині, і Нора просить чоловіка дати їй грошей, а вона вже сама купить собі, що захоче.

Хельмер погоджується, але просить Нору не витратити все на господарство і купити щось собі. Чоловік дивується, як багато вона витрачає і часто не може пояснити, куди поділися гроші. Він вважає дружину такою ж марнотратницею, яким був її батько. А втім, сьогодні Різдво, добре вино вже замовлено, прийде доктор Ранк, і сім'я радісно зустрічатиме свято. Норі вже не доведеться, як минулого року, три тижні самій готувати прикраси на ялинку, адже Хельмер досяг певного успіху, став директором акціонерного банку.

Веселу бесіду подружжя перервав дзвінок. Служниця заводить у кімнату жінку, в якій Нора ледь впізнала давню подругу Кристину.

Вони не бачилися десять років. Фру Лінне овдовіла, і чоловік не залишив їй ні статків, ні дітей.

Жінки сіли ближче до вогню, щоб зігрітися і розповісти, як вони жили увесь цей час. Нора почала вибачатися, що не писала подрузі, потім похвалилася своїм життям, дітьми, чоловіком. Звичайно, був час, коли і їй доводилося заробляти гроші різними дрібницями: шитвом, в'язанням, вишиванням, переписуванням паперів, перед минулими різдвяними святами вона три тижні, зачинившись у своїй кімнаті, писала, а чоловік думав, що Нора лаштує прикраси на ялинки. Та, на щастя, тепер вони мають статки.

Нора ще б продовжувала розповідати про своє життя, та раптом побачила сумні, змучені очі Кристини. Їй стало трохи соромно, і вона попросила подругу розповісти про себе.

Кристина вийшла заміж за багатого нелюба, щоб мати змогу допомагати хворій матері і двом меншим братам. Справи чоловіка були ненадійними. "І коли він помер, все загинуло, нічого не залишилось... Їй довелося перебиватися дрібною торгівлею, маленькою школою і взагалі — чим доведеться". Останні три роки тяглися для неї, "як один довгий, суцільний день без відпочинку". Тепер мати померла, хлопчики стали на ноги і в її душі утворилася страшенна порожнеча: нема для кого і для чого жити. Ось тому вона покинула той ведмежий закуток, де жила, і приїхала в місто, мріючи "одержати якусь постійну службу, якусь конторську роботу".

Нора порадила Кристині поїхати кудись відпочити, але та тільки гірко посміхнулася: у неї немає тата, який дав би грошей на дорогу. Тоді Нора згодилася поговорити із чоловіком про роботу для подруги.

"Як це гарно, Норо, що ти так гаряче берешся за мою справу... Вдвічі гарно з твого боку, — тобі самій так мало знайомі життєві турботи і клопіт", — сумно відповіла Кристина. Вона думала, що подруга "нічого такого не зазнала в цьому важкому житті". І дійсно, Нора була схожа на дитину: весела, жвава, красива, добре вдягнена, люба "білочка і жайворонок" для свого чоловіка. І раптом Нора розповіла Кристині те, що не довірила б нікому.

Коли вона чекала на другу дитину, її коханий чоловік Торвальд тяжко захворів. Лікар сказав Норі, що він помре, якщо не поїде лікуватися до Італії. Нора не могла сказати про це чоловікові і намагалася всіляко виплутатися: говорила, що хоче поїхати на південь, "плакала і просила, говорила, що тепер у її становищі треба їй всіляко догоджати, натякала, що можна позичити грошей". Та Торвальд сказав, що у неї вітер у голові і що його обов'язок як чоловіка не потурати її примхам. Саме в ці дні помер тато Нори. Ось тоді їй і довелося зробити таке, про що чоловік навіть не здогадується. Можливо, колись, коли Нора перестане подобатися Торвальдові, як тепер, коли його вже не будуть розважати її "танцювання, переодягання, декламації", вона й розповість йому, як рятувала його життя, як потім заощаджувала кожную копійку, як купувала собі найдешевше вбрання. А поки що вона щаслива, бо в неї чудові діти, коханий чоловік, достаток у домі.

Раптом пролунав дзвінок. Служниця завела в кімнату адвоката Кrogстада. "Фру Лінне, вражена, здригнувшись, відвертається до вікна".

Нора теж вражена цим візитом. Кrogstad говорить, що обіймає невеличку посаду в акціонерному банку і прийшов у особистій справі до Хельмера. Він заходить у кабінет. Кристина розпитує Нору про адвоката, дізнається про те, що він удівець і має маленьких дітей.

З кабінету виходить товариш Торвальда лікар Ранк. Він розповідає жінкам, що Кrogstad дуже погана людина. "У нього підгнило саме коріння", він завжди рознюхує, "чи не пахне де моральною гнилизною". Ось і зараз він прийшов до Хельмера у своїх гидких справах.

Раптом Нора усвідомила, що її чоловік має великий вплив у банку, і вона весело розсміялася. Коли Торвальд зайшов до них у кімнату, Нора звернулася до нього із проханням влаштувати Кристину на роботу, бо вона "якраз відмінна конторниця, і її дуже хочеться працювати у тямущої людини, щоб підучитися ще більше..." Хельмер пообіцяв надати їй місце.

Фру Лінне і лікар Ранк прощаються і виходять, разом з ними йде Хельмер, а в кімнату входить нянька Анна-Марія з дітьми. Нора кинулася до малюків, стала роздягати їх, не забуваючи розпитувати, що вони бачили на вулиці. Потім починає гратися з ними в піжмурки. "Гра супроводжується сміхом, веселощами: ховаються і в цій кімнаті, і в сусідній... Цілковите захоплення". Ніхто не бачить, як з'являється Кrogstad. Якусь хвилину він спостерігає за грою, а потім звертається до Нори. Жінка відсилає дітей до няньки, обіцяючи продовжити гру з ними пізніше, і обертається до адвоката. Вона впевнена, що він повернувся за грошима, які вона в нього колись позичила. Але ж час розрахунку ще не настав, то що ж він хоче? Адвокат розпитує про фру Лінне, і Нора з викликом говорить, що випросила у чоловіка місце для подруги. Але Кrogstad ніби чекав цих слів. Він порадив Норі використати свій вплив на чоловіка, щоб Хельмер залишив йому посаду і не виганяв з роботи за справу, яка не дійшла до суду. А ця справа була не гіршою, ніж та, що зробила Нора. Він пояснив розгубленій жінці, що знає про підроблений нею підпис батька на борговому зобов'язанні, під яке Нора отримала велику суму на лікування чоловіка.

Нора намагалася пояснити, що в той час її батько помирав, а тому вона не могла додати йому клопоту ще й хворобою свого чоловіка, що вона порушила закон з великої любові до дорогих їй людей. Але адвокат сказав, що "закон не цікавиться причинами", а тому, коли він подасть цей документ, її засудять за законом;

Коли Кrogstad пішов, Норі було вже не до гри з дітьми.

Прийшов Хельмер, став розпитувати, чого приходив Кrogstad, якого він бачив біля воріт, та Нора заговорила про костюмований бал, попросила чоловіка допомогти їй підібрати костюм, а вже потім, ніби між іншим, заговорила про справи Кrogстада. Хельмер суворо пояснив дружині, що той "завинив у підробці документів" чи то з бідності, чи то з легковажності, але це злочин. Звичайно, "інколи той, хто упав, може знову підвестися морально, якщо відверто визнає свою провину і зазнає покарання",

але Кrogстад викручувався, брехав до останнього. Він не має морального права не тільки працювати в банку, а навіть виховувати власних дітей, адже "діти з кожним ковтком повітря сприймають зародки зла" із "отруєної брехнею атмосфери домашнього життя".

Хельмер пішов у кабінет попрацювати над паперами, а вражена його словами Нора, бліднучи від жаху, повторювала: "Зіпсувати своїх малят!.. Отруїти сім'ю! Це неправда. Не може бути правдою, ніколи, ніколи у світі!"

ДІЯ ДРУГА

Та сама кімната. У кутку стоїть ялинка, без іграшок, з обгорілими свічками. Нора сама; хвилюючись, ходить по кімнаті.

Жінка схвильовано поглядає на скриньку для листів, яка поки що порожня. Їй не хочеться вірити, що Кrogстад виконає свою погрозу і розповість чоловікові про її провину. Нора готується до маскараду. Нянька Анна-Марія допомагає їй, і між жінками заходить розмова про вчинок служниці, яка змушена була покинути дочку, коли стала годувальницею у Нори. Але дочка не забула матір, писала їй.

До кімнати заходить фру Лінне і починає допомагати лагодити костюм на бал. За шиттям заходить розмова про доктора Ранка, і фру Лінне радить Норі порвати з Ранком, адже вона вирішила, що саме доктор — той багатий поклонник, який дає Норі гроші. Вражена Нора пояснює, що доктор завжди був тільки другом сім'ї, а гроші вона дістала іншим шляхом.

З передпокою входить Хельмер із текою паперів. Нора лащить до нього, обіцяє співати жайворонком в усіх кімнатах, зобразити сильфіду, станцювати при місячному сяйві, якщо він залишить Кrogстаду його посаду в банку, адже адвокат може написати в газети найогиднішу брехню про Торвальда. Але чоловік нагадує Норі, що він завжди був і залишається бездоганним чиновником, а тому не боїться ніякої брехні. Більше того, Торвальда шокує те, що Кrogстад говорить йому "ти", козиряючи їхнім давнім знайомством. Не вагаючись, Хельмер відсилає в банк наказ про звільнення адвоката.

Нора в розпачі. Вона закликає чоловіка повернути листа, але той лише поблажливо посміхається, розчулений, як йому здається, турботою дружини про його репутацію.

Дзвінок у передпокої. Нора йде відчиняти двері. У кімнату заходить доктор Ранк. Він дізнався, що помирає від невиліковної хвороби, яку йому дав у спадок батько-гульвіса. Стоячи на порозі вічності, доктор зізнається, що кохає Нору і готовий заради неї на все. Вражена Нора, яка хотіла попросити Ранка про послугу, дорікає доктору за це зізнання, але запевняє, що буде ставитися до нього як до друга сім'ї.

Служниця принесла Норі візитку. Доктор помітив занепокоєння молоді жінки, але вона запевнила, що нічого не сталося, і попросила гостя затримати Торвальда в кабінеті.

Ранк виходить в одні двері, а в другі заходить Кrogстад. Він говорить, що заставний лист при ньому, але він не почне проти Нори судового переслідування, якщо Хельмер створить для нього нову, вищу посаду і допоможе звестися на ноги. Та Нора знає, що її чоловік нізащо цього не зробить.

Крогстад добре розуміє стан жінки. Він повторює їй її власні думки, що в разі викриття вона змушена буде кинути сім'ю і дім чи навіть вкоротити собі віку. Але спритний крючкотвор говорить, що тоді він матиме владу вже не над нею, а над її пам'яттю. Щоб цього не сталося, Хельмер мусить зробити Крогстада своєю правою рукою.

Адвокат виходить у передпокій і опускає листа в скриньку. Нора у розпачі зізнається фру Лінне, що позичила гроші у Крогстада, який шантажував її, а тепер вирішив погубити зовсім.

Кристина говорить, що колись добре знала Крогстада, який заради неї був готовий на все, і вмовить його повернути листа. А поки що Нора упросила чоловіка відкласти всі справи, не читати листів, бо він має допомогти їй відновити в пам'яті танець, який вона танцюватиме завтра. Хельмер погоджується, сідає за піаніно і починає грати. Нора, сміючись і потрясаючи тамбурином, танцює запальніше, ніж потрібно, і не слухає вказівок чоловіка. Вона танцювала так, немов ішлося про життя і смерть. Хоча так воно й було насправді.

ДІЯ ТРЕТЯ

Та сама кімната. Біля стола сидить фру Лінне і чекає на Крогстада. На сходах чути тихі кроки, і адвокат обережно переступає через поріг.

Кристина і Крогстад не просто давні знайомі. Багато років тому вона відмовила адвокату і вийшла заміж за старого багатія, щоб мати змогу утримувати хвору матір і молодших братів. А зараз ці двоє були схожі на людей, що зазнали аварії в життєвому морі і впливли на уламках.

Кристина першою запропонувала подати один одному руки, адже "двом, разом — на уламках бути все-таки надійніше, краще, ніж триматися нарізно, кожному окремо".

Крогстад не міг цьому повірити, адже Кристина добре знала його минуле. Та вона хотіла "когось любити, про когось піклуватися, замінити комусь матір", а дітям адвоката потрібна була мати. Крогстад готовий був діждатися Хельмерів, які зараз були на балу, і повернути листа, але фру Лінне зупинила його. Вона хотіла, щоб Хельмер про все дізнався, а "нещаслива таємниця нехай з'явиться на світ Божий".

Свято закінчилося, і Хельмери повернулися додому. Торвальд був захоплений красою дружини, її танцем. Він кохає її, пишається нею і готовий говорити про свої почуття ще й ще. Потік зізнань і компліментів перериває доктор Ранк, що теж говорить про наступний бал, на якому він з'явиться в костюмі невидимки. Він зробив дослідження і впевнився, що доживає останні дні. Але, прощаючись з подружжям, доктор говорить не про себе. Він називає Нору пестункою долі, найкращою серед жінок.

Хельмер не забув про поштову скриньку, яка була вже геть переповнена. Він своїм ключем відчинив її і зверху побачив візитки доктора Ранка. Над ім'ям стояв чорний хрест, ніби картки повідомляли про смерть. Торвальд зрозумів, що доктор попрощався з ними назавжди, і гірко зітхнув. Та погляд його засвітився любов'ю, коли він поглянув на дружину. У захваті він промовив: "Не раз мені хотілося, щоб тобі загрожувало

неминуче лихо і щоб я міг поставити на карту своє життя і кров — і все, все заради тебе". Нора відсторонилась і твердим голосом наказала чоловікові прочитати листи.

Торвальд пішов у кабінет, а Нора, блукаючи поглядом по кімнаті, бере маскарадний костюм чоловіка і збирається йти з дому. Раптом на порозі з'являється Хельмер з розкритим листом у руці. Нора намагається вийти, але він зачиняє двері і починає ходити по кімнаті, говорячи, що вісім років його радість, його гордість, його любий жайворонок "була лицемірна, брехлива... гірше, гірше... злочинниця! О, яка бездоганна прірва бруду, потворства! Тьху! Тьху!" Хельмер не дозволяв Норі слова вимовити і говорив про себе, про свою загублену кар'єру, знищене добре ім'я. Він не міг отямитися, але практичність у справах дозволила йому зосередитися на тому, як залагодити справу. Звичайно, про людське око в сім'ї має залишатися все так, як і раніше. Але дітей Нора не виховуватиме більше, бо він не довіряє їй.

Запальну тираду Хельмера перебила служниця, яка принесла листа від Кrogстада, у якому той пише, що розкаюється у своїх учинках і знищить доказ злочину Норі. Хельмер, прочитавши листа, почав знову говорити про свою любов, про те, що прощає Нору, адже вона вчинила злочин з великої любові до нього. Завтра все забудеться, пташка знову буде весело співати. Але тепер вона буде і дружиною, і дитиною, а він стане її волею, її совістю.

Нора повільно скинула маскарадний костюм чоловіка, у який було вбралася, і спокійно заговорила до Торвальда. Вона нагадала, що протягом восьми років подружжя "ні разу не обмінялося серйозними думками про серйозні речі". Спочатку батько, а потім чоловік гралися нею, немов лялькою. Вона жила біля рідних людей, немов старець, якого годують і одягають, а його справа — розважати, забавляти. Увесь великий дім був тільки ляльковий дім, а Нора була тут донькою, лялькою. А діти вже стали її ляльками. Їй подобалося, що чоловік грається, бавиться з нею, а дітям подобається, що мама грається і бавиться з ними. Виявилося, що справжнє виховання дітей не під силу Норі, і вона вирішила покинути сім'ю і поїхати в місто, де народилася.

Хельмер нагадав Норі про її обов'язок матері і дружини, але вона тихо відповіла, що має ще обов'язок перед собою. Вона має стати людиною, має перевірити, чи правду казав пастор про Бога, чи правильні ті закони, за якими "жінка не має права помилувати свого вмираючого старого батька, немає права врятувати життя чоловікові". Вона хоче придивитися до суспільства, до життя. Поки що вона мало розуміє, але точно знає, що не любить Торвальда, бо він виявився не тим, за кого вона його вважала. Нора чекала дива: чоловік мав заступитися за неї і взяти всю вину на себе. А він думав тільки про свою кар'єру, яка буде знищена, і про свою честь, яка буде заплямована. Проте, коли минув страх, Торвальд повівся так, ніби нічого й не сталося. Ось цієї миті між подружжям і пролягла безодня.

Торвальд зовсім розгубився. Він обіцяв змінитися, але Нора заявила, що це може статися лише тоді, коли в нього не буде ляльки. Вона віддала йому свою обручку, забрала його обручку і вийшла з дому з одним маленьким саквояжем.

Хельмер безсило падає на стілець, закриває обличчя руками. У домі стало

порожньо без Нори. Але він з надією згадує слова дружини, що шлюб може врятувати нове чудо — їхнє перетворення.